

אמונת עתיך 122, טבת תשע"ט הרב יהודה זולדן

ברכות המגילה ו'שהחיינו' בלילה וביום

בפורים מברכים שלוש ברכות בעת קריאת המגילה: 'על מקרא מגילה', 'שעשה ניסים' וברכת הזמן שהיא ברכת 'שהחיינו'. את שתי הברכות הראשונות מברכים בלילה וגם ביום, ובנוגע לברכת 'שהחיינו' יש מחלוקת בפוסקים אם מברכים אותה גם ביום. בדברים להלן נתמקד בעיקר בהבנת העמדה לפיה יש לברך 'שהחיינו' גם בעת הקריאה ביום, וע"פ הלכה זו נברר את מעמדו ומעלתו של יום הפורים.

א. קריאת המגילה בלילה וביום

בגמרא (מגילה ד ע"א) נאמר:

אמר רבי יהושע בן לוי: חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום, שנאמר: אלהי אקרא יומם ולא תענה, ולילה ולא דמיה לי (תהילים כב, ג)... איתמר נמי, אמר רבי חלבו אמר עולא ביראה: חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום, שנאמר: למען יזמרך כבוד ולא ידם ה' אלהי לעולם אודך (תהילים ל, יג).

רש"י¹ הסביר שיש לקרוא בלילה וביום, 'זכר לנס, שהיו זועקין בימי צרתן יום ולילה'. עוד הסביר רש"י² שהפסוק ששימש אסמכתא לר' יהושע בן לוי הוא מהמזמור הפותח במילים: 'למנצח על אילת השחר', שנאמר על אסתר, כפי שנאמר בגמרא: ³ 'למה נמשלה אסתר כאילת השחר'. אסתר קראה לכל עם ישראל לצום לילה ויום, ועל כן גם מקרא המגילה הוא בלילה וביום.⁴ בפסוק זה יש ממד של זעקה ותפילה בלילה וביום.⁵ את הפסוק ששימש אסמכתא לר' חלבו בשם עולא ביראה, הסביר רש"י⁶ 'יזמרך' – ביום, 'ולא ידם' – בלילה. עוד ציין רש"י שעל פרק זה דרשו:

1. רש"י, מגילה ד ע"א, ד"ה ולשנותה.
2. שם, ד"ה אקרא.
3. יומא כט ע"א.
4. ע"פ מדרש תהילים, פרק זה אמרה אסתר כשנכנסה בפעם הראשונה אל אחשוורוש. בטור, או"ח סי' קלג, כתב שאומרים 'בפורים למנצח על אילת השחר ומנהג טוב הוא'.
5. ראה בהסברו של הר"ד סולובייצ'יק, הררי קדם, א, עמ' קצב; על התשועות, 'כפל פניו של פורים', עמ' 25–35. ראה עוד: יצחק מירסקי, 'קריאת המגילה בלילה וביום', הגיוני הלכה, א, עמ' 251–260.
6. רש"י, שם, ד"ה יזמרך.

בפסיקתא [פיסקא יח] במרדכי ואסתר והמן ואחשורוש, וקריאת מגילה שבח הוא, שמפרסמין את הנס, והכל מקלסין להקדוש ברוך הוא.
בפסוק שהובא ע"י ר' חלבו בשם עולא ביראה יש ממד של קילוס והודאה לה' על הנס. דברי ר' יהושע בן לוי הללו נזכרו בסוגיית הגמרא (מגילה כ ע"א) הדנה בדברי המשנה אודות הזמן בו יש לקרוא את המגילה: 'אין קורין את המגילה... עד שתנץ החמה. וכולן שעשו משעלה עמוד השחר – כשר'. על כך שאלה הגמרא:
מגלן? דאמר קרא והימים האלה נזכרים ונעשים (אסתר ט, כח), ביום – אין, בלילה – לא. לימא תיהוי תיובתא דרבי יהושע בן לוי, דאמר רבי יהושע בן לוי: חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום? כי קתני אדיום.
תשובת הגמרא היא שדברי המשנה ודרשת הגמרא אמורים על עיקר הקריאה שהיא ביום, אבל יש לקרוא את המגילה גם בלילה.⁷

ב. ברכות על המגילה

על הברכות בעת קריאת המגילה נאמר במשנה (מגילה פ"ד מ"א): 'מקום שנהגו לברך – יברך. ושלא לברך – לא יברך'. על כך נאמר בגמרא (מגילה כא ע"ב):
מקום שנהגו לברך יברך. אמר אביי: לא שנו אלא לאחריה, אבל לפניא – מצוה לברך. דאמר רב יהודה אמר שמואל: כל המצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן... לפניא מאי מברך? רב ששת מקטריזא איקלע לקמיה דרב אשי, וברך מנ"ח ['על מקרא מגילה'; 'שעשה נסים לאבותינו'; ו'שהחיינו'].
התוספות (סוכה מז ע"א ד"ה העושה) ביקש טעם 'מאי שנא דיש מצות שתקינו לברך שהחיינו, ויש מצות שלא תקינו'. הוא הזכיר כמה דוגמאות:
אקריאת מגילה מברך שהחיינו כדאיתא בריש הקורא את המגילה עומד (מגילה כא ע"ב), ואילו אקריאת הלל לא מברך? ונראה דמצוה שיש עליה שמחה תקנו שהחיינו.
לפי תוספות מברכים 'שהחיינו' במצוות שיש בהן שמחה, ואילו לפי רב שרירא גאון⁸ מברכים 'שהחיינו' על מצווה שמקיימים אותה מעת לעת.⁹ ראשונים חלקו בשאלה אם יש לברך 'שהחיינו' גם בעת הקריאה השנייה, ביום.

7. על דברי ר' יהושע בן לוי שאמר 'וחייב לשנותה ביום' נאמר בגמרא (מגילה ד ע"א): 'סבור מינה: למקרייה בליליא, ולמיתנא מתניתין דידה ביממא. אמר להו רבי ירמיה: לדידי מיפרשא לי מיניה דרבי חייא בר אבא: כגון דאמרי אינשי: אעבור פרשתא דא ואתנייה'. מכאן שהיו שחשבו שיש לקרוא את המגילה פעם אחת בלבד, בלילה, או שכך היה הנהג המקובל, ור' יהושע בן לוי חידש שיש לקרוא בלילה וביום. ראה עוד באריכות רבה: הרב שלמה כהן, שו"ת בנין שלמה א, סי' נח; הרב צבי פסח פרנק, שו"ת הר צבי ב, סי' קכ. ראה עוד: הרב יוסף צבי רימון, פורים, עמ' 113–121.
8. רב שרירא גאון, מובא בתוספות סוכה מז ע"א ד"ה העושה.
9. לקמן נראה שגם הרמב"ם הל' ברכות פ"א ה"ט סבר כך.

ג. ברכת 'שהחיינו' ביום

1. רמב"ם: מברכים 'שהחיינו' על המגילה בלילה ואין מברכים ביום

הרמב"ם (הל' מגילה פ"א ה"ג) כתב:

מצוה לקרות את כולה, ומצוה לקרותה בלילה וביום, וכל הלילה כשר לקריאת הלילה, וכל היום כשר לקריאת היום, ומברך קודם קריאתה בלילה שלש ברכות ואלו הן: בא"י אמ"ה אשר קב"ו על מקרא מגילה, בא"י אמ"ה שעשה נסים לאבותינו בימים ההם (ובזמן) [בזמן] הזה, בא"י אמ"ה 'שהחיינו' וקיימנו והגיענו לזמן הזה. וביום אינו חוזר ומברך 'שהחיינו'.¹⁰

יש לברך על מצווה שמקיימים אותה בכל שנה בפעם הראשונה, וכפי שכתב הרמב"ם (הל' ברכות פ"א ה"ט):¹¹

כל מצוה שהיא מזמן לזמן כגון שופר וסוכה ולולב ומקרא מגילה ונר חנוכה... מברך עליה בשעת עשייתה 'שהחיינו'.¹²

כך יש לעשות במצווה שהיא מהתורה, כמו שופר, לולב וסוכה, וכן במצווה מדרבנן, כמו נר חנוכה ומגילה. זאת לעומת ברכת 'שהחיינו' על היום, שאין מברכים אותה אלא על חגים שתוקפם מדאורייתא, ומברכים אותה רק בתחילת היום (בלילה).¹³ גם אדם שאינו יכול לקיים את מצוות היום כמו אדם שאין לו סוכה, עליו לברך 'שהחיינו'. במועדים שחכמים קבעו אין מברכים 'שהחיינו' על היום. אדם שלא הדליק נר חנוכה בלילה הראשון מברך שתי ברכות – 'על הניסים' ו'שהחיינו', זאת מפני שהוא רואה את פעולת המצווה, וכאן תיקנו חכמים ברכה על מצב כזה, אך אין הוא מברך על יום חנוכה.¹⁴ כרמב"ם פסק גם ב'שלחן ערוך'.¹⁵ הגר"א בביאורו ל'שלחן ערוך' הסביר את הפסיקה:

אף על גב דעיקר זמנה ביום... מ"מ כיון שבירך בלילה יצא. דלא גרע מאם בירך אסוכה ולולב בשעת עשייה וכן לכתחילה יש לברך בלילה ומשבירך בלילה אינו מברך ביום כמו בסוכה.¹⁶

לפי הרמב"ם וה'שלחן ערוך' אין מברכים ברכת 'שהחיינו' על היום במועדים שנקבעו על ידי חכמים כמו שמברכים אותה במועדים שהם 'מקראי קדש' מהתורה. ברכת 'שהחיינו' היא על המצווה שמקיימים בפעם הראשונה בשנה זו. ומכיוון שקוראים מגילה בלילה, מברכים 'שהחיינו' על המגילה בלילה ולא מברכים 'שהחיינו' על מקרא מגילה ביום.

10. כדברי הרמב"ם פסקו גם: היראים, סי' רסח; הרשב"ם, הובא בתוס' הרא"ש, מגילה ד ע"א; ובמרדכי, סי' תשפא.

11. על פי הגמרא, ברכות לו ע"ב.

12. הרמב"ם כתב על כל מצווה במקומה. שופר – הל' שופר פ"ג ה"י; סוכה – הל' סוכה פ"ו ה"ב; נר חנוכה – הל' חנוכה פ"א ה"ג; בהל' לולב לא כתב הרמב"ם שיש לברך 'שהחיינו'.

13. רמב"ם, הל' שבת פכ"ט הכ"ג.

14. סוכה מו ע"א.

15. שו"ע, או"ח סי' תרצב סעי' א.

16. כך המנהג היום אצל רוב קהילות בני ספרד. ראה: הרב עובדיה יוסף, חזון עובדיה, פורים, עמ' סג-סד. אך בכף החיים, או"ח סי' תרצב ס"ק יג, כתב שיש לברך 'שהחיינו' גם ביום.

2. תוספות: מברכים 'שהחיינו' על המגילה בלילה וביום

אך התוספות (מגילה ד' ע"א ד"ה חייב) סבר שיש לברך 'שהחיינו' גם על קריאת המגילה ביום: חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום. אומר ר"י דאף על גב דמברך זמן בלילה חוזר ומברך אותו ביום [א] דעיקר פרסומי ניסא הוי בקריאה דיממא, וקרא נמי משמע כן דכתיב ולילה ולא דומיה לי. כלומר אף על גב שקורא ביום חייב לקרות בלילה, והעיקר הוי ביממא כיון שהזכירו הכתוב תחילה. [ב] וגם עיקר הסעודה ביממא הוא, כדאמר לקמן (ז' ע"ב) דאם אכלה בלילה לא יצא ידי חובה. והכי נמי משמע מדכתיב [והימים האלה] נזכרים ונעשים (אסתר ט, כח), ואיתקש זכירה לעשייה, מה עיקר עשייה ביממא אף זכירה כן [מגילה כ' ע"ב].

את הנימוק הראשון למד התוספות מהפסוק שרבי יהושע בן לוי התבסס עליו שעיקר הקריאה היא ביום. התוספות הפך לכאורה את דברי ר' יהושע בן לוי שאמר: 'חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום', ואילו התוספות כתב: 'אף על גב שקורא ביום חייב לקרות בלילה, והעיקר הוי ביממא כיון שהזכירו הכתוב תחילה'. בנימוק השני התייחס התוספות למצוות היום הנוספות כמו הסעודה. בכך הוא רמז שברכת 'שהחיינו' קשורה גם למצוות הנוספות שיש ביום הפורים.¹⁷ התוספות הזכיר בהקשר לכך את הדרשה בגמרא שבה נומקה ההלכה במשנה (מגילה כ' ע"א): 'כל היום כשר לקריאת המגילה'. ובגמרא (שם ע"ב) נאמר על דין זה: 'מנלן? דאמר קרא: והימים האלה נזכרים ונעשים (אסתר ט, כח)'.¹⁸ המצוות המעשיות שבפורים – סעודה, משלוח מנות ומתנות לאביונים – הן ביום, כך מצוות הזכירה בקריאת המגילה עיקרה ביום.¹⁹

יושם לב שהתוספות הדגיש בדבריו 'דעיקר פרסומי ניסא הוי בקריאה דיממא... וגם עיקר הסעודה ביממא הוא'. המפגש הראשוני עם מצוות מקרא מגילה היה בלילה, אבל זה לא עיקר המצווה. כמו כן ביום יש מצווה נוספת שלא מקיימים בלילה – סעודת פורים. לפי התוספות, אף שכבר נפגשנו עם המצווה ובירכנו עליה 'שהחיינו', יש לברך פעם נוספת כשנפגשים עם עיקר המצווה או עם מצוות נוספות שלא היה אפשר לקיים לפני כן. הרא"ש (מגילה פ"א סי' ו) סבר אף הוא כרבנו תם, ונימק סיבות נוספות לקביעה שקריאת המגילה ביום היא עיקר המצווה, וזו הסיבה שיש לברך 'שהחיינו' שוב בעת הקריאה ביום, וזו לשונו:

היה אומר רבינו תם ז"ל אף על פי שבירך זמן בלילה, חוזר ומברך זמן אף ביום: [א] דעיקר קריאתה הוי ביום יותר מבלילה, דהכי משמע לישנא דקרא אקרא יומם אף על פי שלילה לא דומיה לי וקראתי בלילה, ביום תהא עיקר הקריאה. [ב] וגם עיקר פרסומי

17. על כך שסעודת פורים היא רק ביום ולא גם בלילה כמו בכל יום טוב, ראה: הררי קדם, א עמ' שלו.

18. בתלמוד ירושלמי, מגילה פ"ב ה"ו, צוין מקור אחר: 'כל היום כשר לקריאת המגילה דכתיב: ביום אשר שברו אויבי היהודים לשלוט בהם' (אסתר ט, א).

19. כתוספות פסק גם הרמ"א, או"ח סי' תרצב סעי' א, וכך נוהגים ברוב קהילות בני אשכנז. בברכת 'שהחיינו' שביום מתכוונים גם לקיום המצוות הנוספות שבפורים – משלוח מנות וסעודת פורים. ההולכים כדעת הגר"א מברכים רק בלילה, עי' מעשה רב, אות רמה; וכן ע"פ הרב שניאור זלמן מלאדי, פסקי הסידור, סדר קריאת המגילה. אמנם הרמ"מ מלובביץ', פורים, עמ' 73, כתב שבאחד מכתבי היד של חב"ד כתוב: 'שבפורים שנת הכתר' [תרכ"ה] פה ליובוויטש ציוה אדמו"ר (הצמח צדק) לברך שהחיינו בבוקר קודם קריאת המגילה'.

ניסא הוא ביום בזמן משתה ושמחה ומתנות לאביונים ומשלוח מנות. [ג] ותנן לקמן (מגילה כ ע"ב) כל היום כשר לקרות את המגילה קתני, וכל הלילה כשר לקריאת מגילה לא קתני, לפי שאינה עיקר קריאה בלילה. [ד] וקתני נמי (מגילה כ ע"א) אין קוראין את המגילה ולא מוהללין ולא טובלין אלא ביום. ומפרש בגמרא: מנלן? דכתיב והימים האלה ביום אין, בלילה לא. לימא תיהוי תיובתא דר' יהושע בן לוי וכו' ומשני כי קתני אדיום. ומיהו מדקתני מקרא מגילה בהדיהו שמע מינה דעיקר מקרא מגילה הוי ביממא. [ה] ועוד מדאמרינן לקמן (כא ע"ב) מאי מברך מנ"ח [מגילה, נס, שהחיינו] ולא קאמר בלילה מברך מנ"ח [מגילה, נס, שהחיינו] וביום מנ"ח [מגילה, ניסים] כדקאמר גבי חנוכה (שבת כג ע"א) יומא קמא מברך ננ"ח [נר, ניסים 'שהחיינו'] אלמא משמע דמנ"ח מברך ביום ובלילה. [ו] ועוד שבני הכפרים שהיו מקדימין ליום הכניסה (משנה מגילה פ"א מ"א) מסתמא ביום היו באים לשמוע את המגילה כשבאין לשמוע קריאת התורה, אלמא שעיקר קריאתה ביום...

כאמור, לפי רבנו תם והרא"ש עיקר קריאת המגילה היא ביום, ועל כן יש לברך 'שהחיינו' גם ביום על מקרא מגילה וגם על המצוות הנוספות.²⁰ על פי מה קבעו חכמים שעיקר הקריאה היא ביום? מה המקור בפסוקי המגילה לקביעה שאכן העיקר הוא ביום ולא בלילה? הרב יהודה אריה לייב אלטר, האדמו"ר מגור,²¹ הסביר שברכת 'שהחיינו' בלילה היא על מקרא המגילה, והברכה ביום היא על השמחה. אמנם אין לברך 'שהחיינו' ביום רק על השמחה אם אין לאדם מגילה לקרוא ממנה. ייתכן שהתוספות למד על השמחה ביום הפורים מהכתוב במגילת אסתר בפרק ט'. שם מתואר הליך קבלת חג הפורים כחג, וההדגש הוא על היום כיום חג.²² כך היה בשנה הראשונה שבה היה הנס (אסתר ט, טז-יח):

ושאר היהודים אשר במדינות המלך נקהלו ועמד על נפשם ונוח מאיביהם והרג בשנאיהם חמשה ושבעים אלף ובבזה לא שלחו את ידם. ביום שלשה עשר לחדש אדר ונוח בארבעה עשר בו ועשה אתו יום משתה ושמחה. והיהודים אשר בשושן נקהלו בשלשה עשר בו ובארבעה עשר בו ונוח בחמשה עשר בו ועשה אתו יום משתה ושמחה. לא נאמר ועשו בו משתה ושמחה, אלא 'ועשה אותו יום משתה ושמחה'. עשו את היום כזה. וכך גם כשקבעו לשנים האחרות (שם, יט):

על כן היהודים הפרוזים הפרזים הישבים בערי הפרוזות עושים את יום ארבעה עשר לחדש אדר שמחה ומשתה ויום טוב ומשלוח מנות איש לרעהו.

20. דברים דומים לדברי ר"ת והרא"ש כתבו גם: הרשב"א, הריטב"א הר"ן מגילה ד ע"א. ר' אברהם מן ההר, מגילה שם, כתב את דברי הרמב"ם וסיים: 'וצריך עיון מנהגינו שנהגנו לברך ביום שהחיינו'; ספר המאורות עמ' של: 'ומנהגנו לאומרו גם ביום'; האורחות חיים, הל' פורים סימן ה; אור זרוע, סי' שסט; הרב מאיר שמחה הכהן מדווינסק, השיב על הוכחות ר"ת והרא"ש ותמך בעמדת הרמב"ם. ראה: אור שמח, הל' מגילה פ"א ה"א, וכן בחידושי ר' מאיר שמחה, מגילה ד ע"א.

21. שפת אמת, מגילה ד ע"א.

22. ראה בהרחבה בעניין זה בספרי: 'קביעת ימי הפורים כימים טובים', זמני יהודה וישראל, עמ' 436–462.

יושבי הפרזים עשו את יום ארבעה עשר יום משתה ושמחה, והוסיפו עוד: 'יום טוב ומשלוח מנות איש לרעהו'. לאחר היוזמה של יושבי הפרזים, מרדכי היהודי קבע שבכל קהילות ישראל יציינו את הימים הללו (שם, כ-כב):

ויכתב מרדכי את הדברים האלה וישלח ספרים אל כל היהודים אשר בכל מדינות המלך אחשורוש הקרובים והרחוקים: לקים עליהם **להיות עשים את יום** ארבעה עשר לחדש אדר **ואת יום** חמשה עשר בו בכל שנה ושנה: **כימים** אשר נחו בהם היהודים מאויביהם והחדש אשר נהפך להם מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב **לעשות אותם** ימי משתה ושמחה ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים.

כל עם ישראל יעשה שני ימים טובים, ומרדכי היהודי אף הוסיף את מצוות מתנות לאביונים. וכך בהמשך, לאחר שהדבר מתקבל ומתפשט (שם, כז-כח):

קימו וקבל וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם ולא יעבור **להיות עשים את שני הימים האלה** ככתבם וכזמנם בכל שנה ושנה. **והימים האלה נזכרים ונעשים** בכל דור ודור משפחה ומשפחה מדינה ומדינה ועיר ועיר וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם.

לאחר שמרדכי תיקף את הימים הללו מבחינה דתית, הוא הצטרף לאגרת הפורים השנית של אסתר המלכה, והימים הללו מקבלים גם תוקף מלכותי (שם, כט-לב):

ותכתב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי את כל תקף לקים את אגרת הפורים הזאת השנית: וישלח ספרים אל כל היהודים אל שבע ועשרים ומאה מדינה מלכות אחשורוש דברי שלום ואמת: **לקים את ימי הפרים** האלה בזמניהם כאשר קים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה וכאשר קימו על נפשם ועל זרעם דברי הצמות וזעקתם: ומאמר אסתר קים דברי הפרים האלה ונכתב בספר.

החידוש היה שי"ד וט"ו באדר מקבלים משמעות אחרת. אין מדובר רק על כמה מצוות שצריך לקיים בימים אלו, אלא העובדה שמקיימים את המצוות הללו בימים אלו היא משנה את מהותו של היום. ייתכן שההדגשה על היום כיום שמחה היא מפני שהמן קבע יום מסוים שבו יהרגו את היהודים: **'ביום אחד** בשלושה עשר לחודש שנים עשר הוא חודש אדר... להיות עתידים **ליום הזה**' (אסתר ג, יג-יד). באותו היום ינקמו היהודים באויביהם (אסתר ח, יג):

פתשגן הכתב להנתן דת בכל מדינה ומדינה גלוי לכל העמים ולהיות היהודים עתידים **ליום הזה** להנקם מאיביהם.

ביום או בימים שנחו באויביהם, קבעו אותם ימי שמחה. על הביטוי 'ימי משתה ושמחה' נאמר בגמרא (פסחים סח ע"ב):

אמר רב יוסף: הכל מודים בפורים דבעינן נמי לכם – מאי טעמא ימי משתה ושמחה כתיב ביה. מר בריה דרבינא כולה שתא הוה יתיב בתעניתא, לבר מעצרתא ופוריא ומעלי יומא דכיפורי. עצרת – יום שניתנה בו תורה, פוריא – ימי משתה ושמחה כתיב.

בשל היות הימים ימי משתה ושמחה, אסור להתענות בהם, וחייבים לאכול. וכך בשמו של רב יוסף (מגילה ה ע"ב):

התני רב יוסף: שמחה ומשתה ויום טוב. שמחה – מלמד שאסורים בהספד, משתה – מלמד שאסור בתענית.

אמנם גם הרמב"ם (הל' מגילה פ"ב הי"ד) חידד את היות יום הפורים יום שמחה:

מצות יום ארבעה עשר לבני כפרים ועיירות ויום חמשה עשר לבני כרכים **להיות יום** שמחה ומשתה ומשלוח מנות לריעים ומתנות לאביונים.

לפי הרמב"ם יש להסביר שהיום הוא יום שמחה באמצעות המצוות הללו, אבל על המצוות הללו לא תיקנו לברך 'שהחיינו'.²³

3. הברכה בלילה היא על ה'יום טוב'

הרב מנחם המאירי (בית הבחירה מגילה ד ע"א) כתב אפשרות נוספת:

חייב אדם לקרות את המגילה בלילה שמחרתו יום פורים ולשנותה פעם אחרת ביום מחרתו. אלא שמ"מ עיקר הקריאה היא אותה של יום. ומתוך כך אנו נוהגין לברך 'שהחיינו' אף בקריאה של יום ואין אנו פוטרין עצמנו בשל לילה כשאר ימים טובים. הוא דחה את דברי הרמב"ם:

מ"מ אין דבריהם כלום, שכל שאין שם כוס לקדוש אין בו זמן. ואל תשיבני מיום הכפורים שקדושתו יתירה ולא נפקע כוסו אלא מצד איסור שתייה שבו, והרי אין זה דומה אלא לחנוכה שיש זמן על ההדלקה ולא על היום,²⁴ אלא שלא נאמר זמן ביום אלא על המגלה מן הטעם שכתבנו ר"ל שעיקר זמנה ביום.

המאירי טען כנגד מי שסבר שבליילה מברכים מצד היות היום יום טוב, כמו שבכל יום טוב מברכים בלילה על הזמן. המאירי דחה זאת, מאחר שפורים איננו 'מקרא קדש'. רק בחג שיש בו קידוש היום, אז יש לברך את ברכת הזמן על היום (למעט יום כיפור שמברכים בו על הזמן ללא קידוש, כי ביום כיפור אסור לשנות). בחג מדרבנן כמו חנוכה מברכים על פעולת המצווה – הדלקת הנרות, וכך גם בפורים מברכים על מקרא המגילה ולא על היום.

לדיון על אודות ברכת 'שהחיינו' על היום יש השלכה הלכתית במקרה שלאדם אין מגילה לקרוא ממנה. הרב יעקב עמדין²⁵ כתב שאדם שאין לו מגילה יברך 'שהחיינו' על היום, ויש לברך על כוס הסעודה כמו בכל חג אחר. אמנם מדובר על חג מדרבנן, 'ואף שהוא מדברי קבלה, צריך חיזוק כשל תורה ויותר, ביחוד מפני תקפו של נס שהיה בו'. הוא הפנה לגמרא בעירובין²⁶ שם נאמר שניתן לברך על הזמן גם בשוק, לא בצמידות לקידוש. אך הלכה זו נאמרה ביחס למועדים

23. דברים ברוח זו, שיש לעשות הימים ימי שמחה, אך מכיוון אחר, ראה: הרב יהושע ויצמן, משוש הארץ, עמ' קלט-קמו.

24. אמנם במקום אחר עולה מהמאירי שגם בחנוכה מברכים על היום. בגמ' שבת כג ע"א; סוכה מז ע"א נאמר שהרואה נר חנוכה מברך בלילה הראשון שתי ברכות – 'שעשה ניסים' ו'שהחיינו'. על כך כתב המאירי (שבת שם): 'מי שאין לו להדליק ואינו במקום שהוא אפשר לו לראות, יש אומרים שמברך לעצמו שעשה ניסים ושהחיינו בלילה ראשונה ושעשה ניסים בכל הלילות. והדברים נראין'. המאירי הרחיב התקנה בשם יש אומרים גם למצב שבו המברך לא רואה מנורה של אחר בלילה הראשון וגם לא יראה במשך ימי חנוכה. מכאן שברכת 'שהחיינו' היא על היום ולא על מעשה המצווה.

25. מור וקציעה, סי' תרצב.

26. עירובין מ ע"ב.

שהם מהתורה, כמו ראש השנה ויום כיפור, ולא באשר לחגים מדרבנן.²⁷ כאמור על פי המאירי לא מברכים ברכת זמן על היום בחגים מדרבנן.

ייתכן שההתלבטות אם מעמדו של יום הפורים הוא כיום טוב מהתורה נובעת אף היא מאותה התבוננות בפסוקי מגילה, אלא שאז ההתייחסות לכתוב בפסוק 'ימי משתה ושמחה' כוונתה ליממה ולא ליום שבא לאחר הלילה. ליממות אלו, י"ד וט"ו באדר, יש מעמד אחר בעקבות תקנת חכמים לעשות אותן ימי משתה ושמחה. דברים ברורים בעניין כתב הרב יהושע פאלק בספרו 'פני יהושע'²⁸ בעקבות דברי התוספות. לדבריו בלילה הברכה היא משום חובת היום, וביום הברכה היא על המגילה מפני שעיקר הנס היה ביום ולא בלילה. לפיו, חכמים העניקו לימי הפורים מעמד של רגל, ועל כן יש לנהוג בו באשר לברכת 'שהחיינו' כמו בכל רגל אחר. לפי ה'פני יהושע' ניתן להסביר שדרשת הפסוקים 'ימי משתה ושמחה' כוונתה לומר שחכמים העניקו לימי הפורים – ליממה כולה, הלילה והיום, מעמד של מועד כמו של אחד הרגלים. הסיבה שמברכים שוב 'שהחיינו' ביום על המגילה היא שעיקר הקריאה היא ביום, כי עיקר הנס היה ביום ולא בלילה, ואילו הקריאה בלילה 'אינו אלא מצוה בעלמא ולא חיובא'.

ה'פני יהושע' בעצם סובר ההיפך מהתוספות מבחינת ניתוח משמעות התכנים של יממת הפורים – בלילה וביום, אם כי מבחינה מעשית מוסכם שיש לברך 'שהחיינו' בלילה וביום. לפי ה'פני יהושע' ברכת 'שהחיינו' בלילה היא על המועד, על היממה כולה, וביום היא על המגילה שעיקר קריאתה ביום, ואילו לפי התוספות ברכת 'שהחיינו' היא על קריאת המגילה של הלילה, והברכה ביום היא על מעמדו המיוחד של היום, שבו עיקר המצווה היא קריאת המגילה והסעודה.

סיכום

א. שתי עמדות באשר לברכת 'שהחיינו' ביום. הרמב"ם וההולכים בשיטתו סוברים שאין מברכים ביום, ולפי התוספות והסוברים כמותם – מברכים גם ביום.
ב. לפי הרמב"ם מברכים רק בפעם הראשונה שנפגשים עם המצווה, ואין לברך שוב 'שהחיינו' ביום. לפי התוספות מברכים גם ביום, מפני שעיקר קיום מצוות הפורים – מקרא מגילה וסעודה – הוא ביום, וביום זהו עיקר השמחה.

ג. ברכת 'שהחיינו' שביום מלמדת גם על המעמד של היום. בלילה מברכים על מצוות מקרא מגילה, כי זו הפעם הראשונה שנפגשים עם המצווה, וביום מברכים על כך שעיקר הנס היה ביום, ומציינים זאת שוב באמצעות קריאת המגילה והמצוות הייחודיות שיש ביום זה. אין זו ברכה כמו שמברכים ביום טוב על היותו 'מקרא קדש', שהרי ברכת 'שהחיינו' מברכים רק

27. דברי מור וקציעה נידונו במשנה ברורה, בבאור הלכה סי' תרצב. הוא ציין לאחרונים שחולקים עליו, וכתב 'וצריך עיון למעשה'. אך אחרונים אחרים הכריעו שאין לברך על עיצומו של יום. ראה: ברכי יוסף, סי' תרצב, ס"ק א; שו"ת אגרות משה, או"ח ה' סי' כ; שו"ת יביע אומר ו, או"ח סי' מב אות ב. על ברכת 'שהחיינו' ביום פורים, ראה עוד: הרב יעקב בצלאל זולטי, משנת יעבץ, סי' עז, כתב שקריאת המגילה היא ההלל של פורים (מגילה יד ע"א), 'ולפי זה נמצא דשתי הלכות הן בקריאת מגילה. חדא מצוות קריאה ופרסומי ניסא, וכן הלל שהוא שירה על הנס. והלל רק ביום'; הרמ"מ שניאורסון מלובביץ', פורים, עמ' 71–78; הרב יוסף צבי רימון, פורים, עמ' 145–149; 'קריאת המגילה בלילה', באר מרים-פורים, עמ' 126–131.

28. פני יהושע, מגילה ד ע"א.

במועדים שבהם חובה לעשות קידוש. כאן הברכה היא על עיקר הנס שהיה ביום. אמנם גם הרמב"ם כתב שימי הפורים מוגדרים ימי שמחה, באמצעות מצוות היום – שמחה, משתה, משלוח מנות ומתנות לאביונים, אך על מצוות אלו לא תיקנו ברכת 'שהחיינו'. ד. ה'פני יהושע' הסכים עם עמדת התוספות שמברכים 'שהחיינו' בלילה וביום, אך לפיו הסיבה היא שחכמים העניקו ליום הפורים מעמד כמו של אחד הרגלים, ועל כן ברכת 'שהחיינו' בלילה היא על המועד, ולמחרת ביום מברכים 'שהחיינו' על מקרא מגילה, שעיקר מצוות הקריאה במגילה היא ביום.

